

от античната мисъл
та в средновековна-
соф до Константин
ук-там във възро-
ни обхваща щом се

алиански, гръцки и
, Величков, Михай-
) медитерански тра-
стите – и като полз-
пр. – наследство, и
– от Гърция и Дал-

елност на българите
кия „далечен“ чужд
Далчев, Вапцаров.

мотиви, чувствител-
латомир Златанов и
н в „родното“ Елин
винният“ мислител
гивни концепции си
ди – Одисей.

д „отпътуванията“,
кдото“, но и се тво-
на произхода, а сво-
вечно низхождаща

ствителност творби
откъси от текстове
земноморското“ от
иално написани ра-
ри, на които благо-

от 1999 г. на сп. „Език и
инизмът“.

АЛБЕР КАМЮ

ИЗГНАНИЕТО НА ЕЛЕНА

Средиземноморието крие своя слънчева трагичност, различна от тази на скръбните мъгли. Има вечери на морския бряг, в подножието на планините, когато с падането на нощта върху изящната извивка на някое заливче от смълчаните води изплува някакво тревожно съвършенство. Тогава разбираме, че ако гърците са се докосвали до отчаянието, то винаги е било чрез красотата и нейната способност да измъчва.

Тук, сред сияйното нещастие, трагедията достига своя връх. А нашето съвремие черпи отчаянието си от грозотата и гърчовете на душата. Ето защо Европа е противна, ако мъката може изобщо да бъде такава.

Ние сме заградили красотата в изгнание, докато гърците грабваха оръжието заради нея. Това е първата разлика и нейните корени са доста далечни. Древногръцката мисъл винаги се е градила върху идеята за предела. Тя не е довела нищо до крайност – нито свещеното, нито разума, защото не е отрекла нищо напълно – нито свещеното, нито разума. На всичко е отдала дължимото, постигайки равновесие между светлината и сянката. Нашата Европа, напротив, е дете на крайностите. Тя се е хвърлила в завоевание на всичко докрай. Отрича красотата, както отрича всичко, което не превъзнася. А макар и по различни начини, тя превъзнася само едно: бъдещото господство на разума. В лудостта си тя разширява граници, непокътнати от векове и затова понастоящем тъмните Еринии върхлитат върху нея и я разкъсват. Немезис е нащрек: богиня на мярката, а не на отмъщението. Наказва безмилостно всички, дръзнали да престъпят границите.

Гърците, които векове наред са си задавали въпроса „що е справедливост“, не биха могли да проумеят нашата представа за нея. За тях справедливостта предполагаше известна граница, докато днес целият наш континент се гърчи в търсене на такава правда, която да може да се нарече, угодно нему, „абсолютна“. Още в зората на гръцката мисъл Хераклит прозря, че справедливостта слага предели на самата физическа вселена. „Слънцето не ще напусне пределите си, иначе Ериниите, пазителки на правдата, навреме ще разкрият това.“ Ние, които променяме орбитите на вселената и духа си, се надсмиваме над тази заплаха. Запалваме произволни слънца в зашеметеното небе. Но това не премахва пределите и ние го знаем. В безграничното си безумие мечтаем за останалото зад нас равновесие и простодушно вярваме, че ще го намерим отново в края на заблудата си. Детинска самонадеяност! Тя само потвърждава, че днес историята се направлява от народи-деца, наследили нашата лудост.

Едно простичко съждение, приписано на същия този Хераклит, гласи: „Самонадеяността – това е упадъкът на прогреса.“ А векове след ефесианеца Сок-

рат пред заплахата от смъртна присъда признава едно единствено свое превъзходство: ясното съзнание, че не знае онова, което не знае. Животът и мисълта на най-бележитите личности на онези епохи завършват с гордото признание в невежество. Забравяйки това, ние забравяме доблестта си. Предпочитаме могъществото, което само имитира величие: най-напред Александър Македонски, а после римските завоеватели, от които нашите несравнимо низши духом даскали ни учат да се възхищаваме. На свой ред ние сами сме завоеватели, премахваме границите, покоряваме небето и земята. Разумът опустошава всичко. На края, останали съвсем сами, завършваме господството си с пустиня. Как бихме могли тогава да си представим онова върховно равновесие, при което природата е била люлка на историята, красотата и доброто и което е довеждало хармонията до кървава трагедия? Ние сме обърнали гръб на природата; срамуваме се от красотата. Жалките ни трагедии носят миризмата на бюро, а стичащата се от тях кръв е с цвят на лепкаво мастило.

Ето защо е непочтено в днешно време да твърдим, че сме деца на Гърция. Или пък сме нейните деца-родоотстъпници. Поставяйки на трона господен историята, ние се приближаваме до теокрацията не по-малко от онези, които гърците наричаха варвари и срещу които се сражаваха в Саламинските води на живот и смърт. Ако искаме да схванем добре различията между нас и гърците, трябва да се обърнем към най-яръстия противник на Платон от наше време. „Единствено съвременният град – дръзва да пише Хегел – е мястото, където духът може да се самоосъзнае.“ И така ние живеем в епохата на големите градове. Светът умишлено се е самоосакатил от онова, което го прави вечен: природата, морето, планините, вечерния размисъл. Съзнанието е вече само по улиците, тъй като и историята е само по улиците – такава е повелята. И като последница от това и най-значителните произведения на нашето време издават същото гледище. Напразно ще търсите пейзажа в голямата европейска литература след Достоевски. Историята обаче не обяснява нито естествената вселена, съществуваща много отпреди нея, нито красотата, стояща по-високо от нея. Следователно тя предпочита да ги пренебрегва. Докато у Платон се съдържаха всичко: ирационалното, разумът и митът, то нашите философи не съдържат нищо друго освен едното от двете: или ирационалното, или разума. Защото си затварят очите пред останалото. Къртицата размишлява.

Християнството първо замести съзercанието на света с трагедията на душата. Но то поне се опираше на душевната природа и запазваше чрез нея известна устойчивост. Откакто бог умря, остава само историята и властта. Отдавна всички усилия на нашите философи целят единствено да заместят идеята за човешката природа с тази за положението на човека, а древната хармония – с необузданите пориви на случайността или неумолимия ход на разума. Докато гърците поставиха пред волята стените на разума, ние на края поставихме порива на волята в сърцето на разума, превръщайки последния в неин убиец. За гърците стойностите съществуваха предварително на всяко действие, очертавайки по този начин неговите предели. Съвременната философия поставя стойностите си в края на действието. Те не съществуват, те се получават и ние ще ги узнаем цялостно само след свършека на историята. С тях изчезват и пределите и тъй като мненията, какви ще бъдат тези стойности, се различават, а без юзди върху същите тези стойности се стига само до безкрайна борба, разните видове месианство днес се сблъскват и красящите им заглъхват в сблъсъка на властниците. Липсата на мярка според Херак-

лит е равностилна на пожар. Пожарът се разраства, Ницше е надминат. Европа вече философствува не налудничаво, а самоунищожително.

Все пак природата си съществува. На безумието на хората тя противопоставя блажените си небеса и своя разум. Докато бъде възпламенен и самият атом и историята завърши с тържеството на разума и с агонията на вида. Гърците обаче никога не са твърдели, че границата не може да бъде прекосена. Те казваха, че тя съществува и че който се осмели да я прекрачи, бива безмилостно поразен. Съвременната история с нищо не може да ги обори.

Историческата мисъл и творецът на изкуството – и двамата се стремят да пресъздадат света. Но по силата на своята природа художникът познава пределите си, които историческият ум не познава. Ето защо целта на последния е тиранията, докато стремежът на първия е свободата. Онези, които днес се борят за свобода, едва на последно място воюват за красотата. Не става дума, разбира се, да се защитава красотата сама за себе си. Красотата не може да съществува без човек и ние можем да дадем величие и спокойствие на нашето време само ако го следваме в неговото нещастие. Тогава никога вече няма да бъдем самотници. Но не по-малко вярно е, че и човекът не може без красотата, нещо, което нашата епоха се преструва, че не знае. Тя се мъчи да постигне абсолютното и господството; иска да промени света, преди да го е опознала докрай, да го преустрои, преди да го е разбрала. Каквото и да твърди, тя се отвръща от този свят. При Калипсо Одисей е изправен пред избора между безсмъртието и родната земя. Той избира родината и заедно с нея – смъртта. Подобно просто величие днес ни е чуждо. Други ще кажат, че ни липсва смирение. Но тази дума във всички случаи е неясна. Подобно на онези шутове на Достоевски, които се хвалят с всичко, хвърчат до звездите, а на края излагат позора си на първото обществено място, така и на нас ни липсва единственото човешко достойнство: верността към собствените ни предели, проникновената любов към собственото ни положение.

„Мразя епохата си“ – писа преди смъртта си Сент-Екзюпери по причини, близки до тези, за които говорих. Но колкото и потресаващ да е този вик, изтръгнат от човека, който обичаше хората заради възхитителното у тях, ние не ще го припишем за наша сметка. И все пак – какво изкушение изпитваме понякога да се отвърнем от този мрачен и изнурен свят! Но такава е нашата епоха и ние не можем да живеем в омраза. Тя е паднала толкова ниско най-вече поради прекомерните си добродетели, както и поради величието на своите пороци. Ние ще се борим за една от нейните добродетели, водеща началото си отдалеч. Коя добродетел? Конете на Патроклъ оплакват своя господар, паднал в боя. Всичко е загубено. Но битката бива подновена от Ахил и на края идва победата, защото е била убита дружбата: дружбата е добродетел.

В признатото невежество, в отричането на фанатизма, съзнанието за пределите на света и човека, любимия образ и на края красотата – ето лагера, в който ще се присъединим към гърците. В известно отношение смисълът на историята на бъдещето не е този, който ни се струва. Той е в борбата между творчеството и инквизицията. Творците може би ще останат с празни ръце, но въпреки това може да се вярва в тяхната победа. Още веднъж философията на мрака ще се разпръсне под сияйното море. О, дух на Средиземноморието, троянската война се води далеч от бойните поля! И този път страшните стени на днешния град ще рухнат, за да освободят „душа блажена като покоя на моретата“ – красотата на Елена.

1948 г.